

ปัจจัยอุปสรรคที่ส่งผลต่อแผนการพัฒนาในพื้นที่ ความมั่นคง: กรณีศึกษาจังหวัดปัตตานี

Barriers affecting to the development plan in security areas:
A case study of Pattani Province

สุรวุฒน์ ช่อไม้ทอง*, นัจมีย มัดหมาน**, พัฒนันต์ บุญญาบุพพงศ์***,
อรชา รักดี****, ฮาฟิซ สาละ****, สุโรนี สายบุญ***** และ ธัญญธร สายปัญญา*****
(Surawut Chomaitong, Najmee Madmarn, Phattanan Boonyanuphong
Oracha Rakdee, Hafiz Salae, Surainee Sainui and Thanyatorn Saipanya)

ได้รับบทความ: 8 พฤศจิกายน 2563

ปรับปรุงแก้ไข: 13 พฤษภาคม 2564

ตอบรับตีพิมพ์: 30 กันยายน 2564

- * ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร., คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี อีเมล: s25chomaitong@hotmail.com
Assistant Professor, Ph.D., Faculty of Political Science, Prince of Songkla University, Thailand. Email: s25chomaitong@hotmail.com
- ** ผู้ช่วยศาสตราจารย์, คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี อีเมล: najmee.m@psu.ac.th
Assistant Professor, Faculty of Political Science, Prince of Songkla University, Thailand. Email: najmee.m@psu.ac.th
- *** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร., คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี อีเมล: phattanan.b@psu.ac.th
Assistant Professor, Ph.D., Faculty of Humanity and Social Science, Prince of Songkla University, Thailand. Email: phattanan.b@psu.ac.th
- **** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร., คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี อีเมล: oracha.r@psu.ac.th
Assistant Professor, Ph.D., Faculty of Political Science, Prince of Songkla University, Thailand. Email: oracha.r@psu.ac.th
- ***** อาจารย์ ดร., คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี อีเมล: hafiz.s@psu.ac.th
Lecturer, Ph.D., Faculty of Political Science, Prince of Songkla University, Thailand. Email: hafiz.s@psu.ac.th
- ***** อาจารย์, คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี อีเมล: surainee.s@psu.ac.th
Lecturer, Faculty of Political Science, Prince of Songkla University, Thailand. Email: surainee.s@psu.ac.th
- ***** อาจารย์, สำนักวิชานวัตกรรมสังคม มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง อีเมล: thanyatorn.sai@mfu.ac.th
Lecturer, School of Social Innovation, Mae Fah Luang University, Thailand. Email: thanyatorn.sai@mfu.ac.th

บทคัดย่อ

ปัตตานีเป็นจังหวัดที่นอกจากจะประสบกับปัญหาเรื่องสถานการณ์ความขัดแย้งแล้วก็ยังประสบกับปัญหาที่ร้ายแรงทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและทรัพยากรธรรมชาติที่เปรียบเสมือนภัยแฝงที่สำคัญซึ่งหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องได้นำเอาแผนงานและโครงการประเภทต่าง ๆ มาใช้เพื่อจัดการกับสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นแต่ก็ยังประสบกับความท้าทายในการปฏิบัติการ ดังนั้นการศึกษาในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ (1) เพื่อค้นหาปัจจัยอุปสรรคที่ส่งผลต่อการดำเนินงานของแผนการพัฒนาจังหวัดปัตตานี และ (2) เพื่อเสนอแนะแนวทางที่ช่วยส่งเสริมการปฏิบัติงานในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในจังหวัดปัตตานี กลุ่มเป้าหมายในการวิจัยประกอบไปด้วยบุคลากรจากหน่วยงานภาครัฐ ผู้ประกอบการและชุมชน จำนวนทั้งสิ้น 124 คนผู้วิจัยเลือกกลุ่มตัวอย่างด้วยเทคนิคการสุ่มแบบเฉพาะเจาะจงและการคัดเลือกแบบลูกโซ่ ผู้วิจัยใช้การสนทนากลุ่มและการสัมภาษณ์เชิงลึกเป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล

ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยอุปสรรค ได้แก่ การที่เจ้าหน้าที่ให้ข้อมูลที่ไม่ชัดเจนต่อการดำเนินโครงการ การขาดการสนับสนุนเรื่องการตลาด กลุ่มชุมชนไม่เข้าใจในวัตถุประสงค์ของการดำเนินโครงการ กลุ่มชุมชนบางกลุ่มยังขาดศักยภาพ วิธีชีวิตและทัศนคติของประชาชนส่วนใหญ่ที่มีต่อการดำรงชีวิตและปัญหาเรื่องความขัดแย้งในพื้นที่ สำหรับแนวทางส่งเสริมการดำเนินงาน ได้แก่ การส่งเสริมความรู้ให้กับผู้ประกอบการและกลุ่มชุมชน การให้ความสำคัญต่อคุณภาพของผู้เข้าร่วมโครงการ การให้ข้อมูลที่ชัดเจนต่อการดำเนินโครงการ การเปิดโอกาสให้เจ้าหน้าที่ในระดับปฏิบัติการเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนการพัฒนาและการประชาสัมพันธ์เพื่อสร้างภาพลักษณ์ที่ดีทางด้านความปลอดภัยของจังหวัด

คำสำคัญ: ปัจจัยอุปสรรค แผนการพัฒนา พื้นที่ความมั่นคงและ จังหวัดปัตตานี

Abstract

Pattani is a province that has confronted the problem of conflict situations. It has also faced severe hidden dangers in terms of economic, social, and natural resources. Related public agencies applied several plans and projects to solve such problems. However, some challenges were influencing the implementation of those policies and plans. Thus, the objectives of the study were, firstly, to investigate barriers affecting the operation of development plans. The second objective was to

propose suitable pathways to help support the operation to improve the quality of life of people in Pattani. The target groups of the study consisted of officials from public agencies, local entrepreneurs, and people in communities. The total number of research participants was 124 persons. Researchers utilized purposive sampling and snowball sampling techniques to select the participants. Focus groups and in-depth interviews were major methods for data collection.

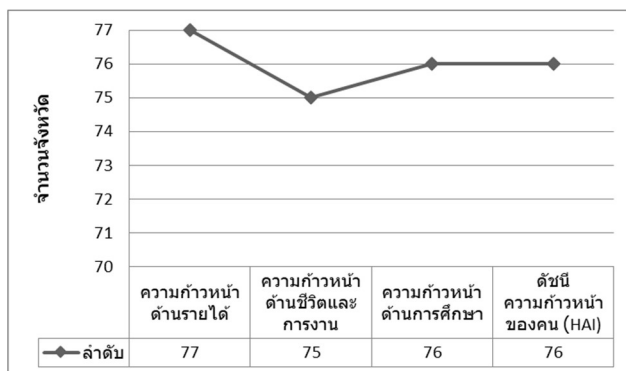
The findings have found that the barriers affecting the implementation of development plan included vague information of the projects provided by public officials; lacking marketing sponsorship by related public agencies; some communities do not understand the project's objectives; low level of community capabilities; local people's way of life; and especially security situations. On the other hand, the pathways supporting the implementation of development plans were providing knowledge to local entrepreneurs and communities; prioritizing the quality of participants who get involved with projects; providing explicit information of the project to the communities; providing more opportunity to the practitioner level officers participating in the policy development process; and implementing public relations campaign to create a good sense of security in the province.

Keywords: Barriers, Development plan, Security areas, Pattani province

บทนำ

จังหวัดปัตตานีเป็นจังหวัดหนึ่งในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ประสบกับปัญหาเรื่องของการความมั่นคงและความขัดแย้งที่เป็นปัญหาสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน นอกจากนั้นยังมีอีกหนึ่งสภาพปัญหาที่มีความรุนแรงและไม่ควรมองข้ามก็คือ “ปัญหาความไม่เท่าเทียมกันทางเศรษฐกิจของประชาชนในพื้นที่ในฐานะปัจจัยเสริมให้สถานการณ์ความขัดแย้งมีความรุนแรงเพิ่มมากขึ้น” (สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2549) ดังนั้นนิยามเรื่องความมั่นคงในบทความนี้จะให้ความสำคัญต่อประเด็นทางด้าน “เศรษฐกิจและสังคม” ซึ่งในเรื่องสภาพปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและทรัพยากรธรรมชาติมักจะเป็นปัญหาที่ประชาชนในพื้นที่อื่นไม่ได้ให้ความสนใจอย่างมากเหมือนเช่น ปัญหาความมั่นคง ดังเช่น การลอบยิงและการ

วางระเบิด แต่ในความเป็นจริงปัญหาด้านนี้เป็นเสมือนภัยแฝงที่สำคัญอย่างมากที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องให้การพิจารณา

ภาพที่ 1 ลำดับตัวชี้วัดของการพัฒนาคนจังหวัดปัตตานี ปีพ.ศ. 2558 - พ.ศ. 2559 (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2562)

สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในจังหวัดปัตตานีไม่ได้มีเฉพาะปัญหาด้านความขัดแย้งเท่านั้น แต่ปัญหาด้านสภาพสังคมและเศรษฐกิจก็เป็นปัญหาที่สำคัญที่ต้องได้รับการแก้ไขอย่างเร่งด่วนด้วยเช่นกัน จากข้อมูลสถิติที่ได้แสดงในแผนภูมิภาพที่ 1 พบว่าความก้าวหน้าทางด้านรายได้ ด้านชีวิต การศึกษาและความก้าวหน้าของคนของจังหวัดปัตตานีจะอยู่ในลำดับท้าย ๆ ของประเทศ ในการจัดการกับปัญหาด้านเศรษฐกิจและสังคมที่เกิดขึ้นในพื้นที่มาอย่างยาวนานและต่อเนื่อง จังหวัดปัตตานีดำเนินการตามแผนพัฒนาจังหวัดที่ได้มีการกำหนดวิสัยทัศน์ ยุทธศาสตร์และตัวชี้วัด โดยมีเป้าประสงค์หลักที่สำคัญก็คือการสร้าง ความมั่นคงในการดำรงชีวิตของประชาชนและการเพิ่มศักยภาพทางเศรษฐกิจให้กับภาคส่วนต่าง ๆ ทั้งภาคเอกชนและภาคประชาชนที่อยู่ภายในจังหวัดปัตตานี

อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าทางหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องจะได้มีการเตรียมความพร้อม ทั้งทรัพยากรมนุษย์ บบประมาณและองค์ความรู้ของตนเอง เพื่อนำเอาแผนการพัฒนาไปปฏิบัติ แต่สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในบางพื้นที่ก็ยากที่จะแก้ไขได้ และในการปฏิบัติหน้าที่ก็ยังประสบกับปัจจัยลบที่ส่งผลต่อการดำเนินแผนงานและโครงการ จากสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นตามที่ได้อธิบายไว้ข้างต้นส่งผลทำให้ผู้วิจัยมีความประสงค์ที่จะศึกษาสภาพปัจจัยเชิงลบและผลกระทบที่ส่งผลต่อแผนการพัฒนาจังหวัดปัตตานีระหว่างปี พ.ศ. 2557 - พ.ศ. 2560 ซึ่งผลการศึกษาในครั้งนี้จะเป็น

ประโยชน์ต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องที่จะทำให้ทราบถึงปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อการทำงานที่ต้องนำไปปรับปรุงและแก้ไขเพื่อนำไปใช้ในการกำหนดทิศทางการแก้ไขปัญหาและการจัดทำแผนงานโครงการที่เหมาะสมต่อไปในอนาคต รวมทั้งยังเป็นการถอดบทเรียนและประสบการณ์ในการนำนโยบายไปปฏิบัติให้กับพื้นที่อื่นๆของประเทศไทยอีกด้วยเช่นเดียวกัน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- (1) เพื่อค้นหาปัจจัยอุปสรรคที่ส่งผลกระทบต่อการทำงานของแผนการพัฒนา จังหวัดปัตตานี
- (2) เพื่อเสนอแนะแนวทางที่ช่วยส่งเสริมการปฏิบัติงานในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนใน จังหวัดปัตตานี

ระเบียบวิธีวิจัย

บทความนี้เป็นบทความวิจัยที่วางอยู่บนพื้นฐานการวิจัยเชิงคุณภาพที่ทำการศึกษาสภาพปัญหาและปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อดำเนินโครงการการพัฒนาของจังหวัดปัตตานี (หนึ่งในพื้นที่ความมั่นคง) ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2557 - พ.ศ. 2560 โดยมีกระบวนการในการศึกษาดังต่อไปนี้

ประชากรและการสุ่มตัวอย่าง

โดยกลุ่มตัวอย่างในการศึกษานี้จะถูกละเลือกอย่างเฉพาะเจาะจง (Purposive sampling) และการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบลูกโซ่ (Snowball sampling) ที่ประกอบไปด้วยเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง ผู้ประกอบการและประชาชนในชุมชนที่อยู่ในพื้นที่จังหวัดปัตตานีจำนวนทั้งสิ้น 124 คน ผู้วิจัยได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการที่หลากหลายทั้งการเก็บข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informants) การลงพื้นที่เพื่อทำการสัมภาษณ์ประชาชนในชุมชนและการใช้เทคนิคการสนทนากลุ่มกับกลุ่มภาคส่วนต่าง ๆ สำหรับแหล่งข้อมูลในการวิจัยในครั้งนี้สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทก็คือ แหล่งข้อมูลปฐมภูมิและแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ

ข้อมูลปฐมภูมิ ผู้วิจัยได้รับจากการลงพื้นที่เพื่อสำรวจข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นและทำการสัมภาษณ์ตัวแทนจากกลุ่มชุมชนต่าง ๆ และเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ปฏิบัติหน้าที่ในพื้นที่ด้วยการสัมภาษณ์เจาะลึกด้วยแบบสอบถามเชิงโครงสร้างและการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม

ข้อมูลทุติยภูมิ ผู้วิจัยได้รับจากการทบทวนหนังสือและเอกสารที่เกี่ยวข้องเช่น แผนการพัฒนาของหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งจากภาครัฐภาคเอกชน รายงานสถิติที่เกี่ยวข้องจากสื่อออนไลน์และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้รับจากการสนทนากลุ่ม การสัมภาษณ์เชิงลึก ข้อมูลจากเอกสารงานที่เกี่ยวข้องและการลงพื้นที่สังเกตการณ์ มาทำการตรวจสอบและจัดประเภทข้อมูลที่มีลักษณะใกล้เคียงกันไว้ในกลุ่มเดียวกัน รวมทั้งนำเสนอข้อค้นพบและผลการวิเคราะห์ให้สอดคล้องตามประเด็นเนื้อหาที่วางอยู่บนพื้นฐานของวัตถุประสงค์ของงานวิจัย นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้ทำการสรุปและอภิปรายข้อค้นพบเปรียบเทียบกับงานวิชาการของนักวิชาการท่านอื่นที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับการวิจัยในครั้งนี้เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการนำเสนอแนวทางที่เหมาะสมในการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของประชาชนในพื้นที่ความมั่นคง

ผลการวิจัย

จากที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นถึงสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่จังหวัดปัตตานีที่ว่า นอกจากปัญหาเรื่องความไม่สงบที่เป็นปัญหาหลักในพื้นที่แล้ว ประชาชนในจังหวัดยังประสบกับปัญหาที่สำคัญประเภทอื่น ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อดำรงชีวิตของพวกเขา ซึ่งหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องได้ใช้ความพยายามอย่างมากมาในการจัดการกับปัญหาเหล่านี้ จากการสนทนากับผู้เข้าร่วมวิจัย การทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องและการลงพื้นที่สังเกตการณ์ทำให้ผู้วิจัยรับทราบถึงสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่และแบ่งสถานการณ์ออกได้เป็นประเภทต่างๆดังต่อไปนี้

สถานการณ์ด้านผลผลิตทางการเกษตร

ทางหน่วยงานที่เกี่ยวข้องของจังหวัดได้เร่งดำเนินการส่งเสริมผลผลิตของเกษตรกรในจังหวัดปัตตานี เพราะกล่าวได้ว่าภาคการเกษตรเป็นภาคส่วนที่สำคัญของประชาชนในพื้นที่ แต่อย่างไรก็ตามภาคการเกษตรก็ยังประสบกับปัญหาต่าง ๆ ที่ส่งผลต่อปริมาณผลผลิตที่ไม่ได้เพิ่มขึ้นอย่างที่ตั้งเป้าไว้ซึ่งอาจจะเป็นเพราะสภาพภูมิอากาศที่เปลี่ยนแปลงทั้งภัยน้ำท่วมและภัยแล้งที่ส่งผลในบางพื้นที่ทำให้การเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจบางชนิด เช่น ข้าว ยางพาราและสวนผลไม้ ยืนต้นต้องประสบกับปัญหาการให้ผลผลิตไม่ได้ตามความต้องการ

ในประเด็นเรื่องการนำระบบโซนนิ่งและภูมิสารสนเทศมาใช้ในการบริหารจัดการระบบการเกษตรของจังหวัดยังต้องมีการพัฒนาที่ต้องมีการพิจารณาเพราะอาจกล่าวได้ว่าเป็นเรื่องใหม่และต้องมีการบริหารข้อมูลให้มีประสิทธิภาพเพราะว่าจะส่งผลกระทบต่อเกษตรกรที่ทำการเพาะปลูกพืชในระยะปัจจุบันได้ในกรณีที่เกษตรกรเพาะปลูกพืชที่ไม่เหมาะสมต่อเขตเพาะปลูกพืชนั้น ๆ แล้วต้องมีการปรับเปลี่ยนชนิดของพืชให้เหมาะสมก็อาจจะส่งผลกระทบต่อทุนในการเปลี่ยนแปลงการเพาะปลูกพืชซึ่งจะเป็นภาระของเกษตรกร นอกจากนี้ยังต้องมีการเพิ่ม

องค์ความรู้และเทคโนโลยีในการเพาะปลูกพืชชนิดใหม่กับกับเกษตรกรและอีกหนึ่งประเด็นที่สำคัญก็คือ ทักษะคิดของเกษตรกรที่มีต่อการปลูกพืชชนิดใหม่ที่จะเป็นอุปสรรคต่อการส่งเสริมการเพาะปลูกพืชด้วยระบบโซนนิ่ง

สถานการณ์ด้านผลิตภัณฑ์และสินค้าฮาลาล

จากการดำเนินกิจกรรมของหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อเป็นการเพิ่มมูลค่าของการจำหน่ายผลิตภัณฑ์สินค้า ฮาลาลจะพบว่าผลของการดำเนินงานยังไม่เป็นไปตามเป้าประสงค์ที่กำหนดไว้ ถึงแม้ว่าบางปีจะมีการเติบโตของมูลค่าการค้าสินค้าฮาลาล แต่มูลค่าที่เกิดขึ้นก็ยังไม่เป็นที่น่าพึงพอใจ สำหรับปัจจัยที่สำคัญก็คือการดำเนินโครงการที่ไม่ต่อเนื่องเพราะไม่มีหน่วยงานหลักในการรับผิดชอบงานเกี่ยวกับการจัดการผลิตภัณฑ์ฮาลาลและสินค้าแปรรูปจากการเกษตร ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการปฏิบัติงานตามคำสั่งของผู้บังคับบัญชา

นอกจากนั้นยังไม่มีการรวบรวมข้อมูลและไม่มีหน่วยงานหลักที่รับผิดชอบฐานข้อมูลเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ฮาลาลโดยตรง ทำให้ข้อมูลผลิตภัณฑ์ฮาลาลกระจายไปตามแต่ละหน่วยงานที่รับผิดชอบเฉพาะเรื่องไป รวมทั้งการที่ผู้ประกอบการขาดองค์ความรู้ เทคโนโลยี เงินทุนและช่องทางในการจำหน่ายผลิตภัณฑ์สินค้าของตนเอง สำหรับผลิตภัณฑ์ประมงก็ยังประสบกับปัญหาของการทำประมงผิดกฎหมาย (Unregulated Fishing (IUU Fishing)) และการขาดแคลนแรงงานในภาคประมงที่ส่งผลต่อปริมาณวัตถุดิบที่ถูกส่งเข้าสู่โรงงาน

สถานการณ์ด้านความมั่นคงและรายได้

สำหรับประเด็นด้านความมั่นคง สถานการณ์ในภาพรวมมีแนวโน้มที่ดีขึ้นอย่างต่อเนื่องจากจำนวนเหตุการณ์ที่ลดน้อยลง รวมทั้งปัญหาอาชญากรรมประเภทอื่น ๆ เช่น การลักขโมยของมีค่าตามบ้านเรือนชุมชนก็มีปริมาณที่น้อย อย่างไรก็ตามประเด็นเรื่องยาเสพติดโดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาเรื่องน้ำกระท่อมผสมยาแก้ไอ หรือที่เรียกว่าสี่คูณร้อยก็ยังคงเป็นปัญหาที่สำคัญมากเรื่องหนึ่งที่กระทบต่อประชาชนโดยเฉพาะอย่างกลุ่มเยาวชนในชุมชน เพราะว่าปัญหายาเสพติดสามารถนำไปสู่ปัญหาสังคมทางด้านอื่น ๆ เช่น การลักขโมย รวมทั้งปัญหาเรื่องของสุขภาพของผู้ที่ติดยาเสพติดและยังอาจกล่าวได้ว่ายาเสพติดเป็นปัญหาแทรกซ้อนที่ส่งผลต่อความมั่นคงที่สำคัญปัญหาหนึ่งสำหรับชุมชน

ความมั่นคงในเรื่องรายได้ก็เป็นอีกหนึ่งประเด็นที่มีความสำคัญในลำดับต้น ๆ ของจังหวัด โดยในเรื่องของความก้าวหน้าทางด้านรายได้ของปัตตานีอยู่ที่ลำดับที่ 77 หรือลำดับสุดท้ายของประเทศดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นทั้งนี้อาจเป็นผลที่มาจากเศรษฐกิจในระดับประเทศที่ยังไม่มีการฟื้นตัวรวมทั้งสภาวะสินค้าทางการเกษตรบางประเภทโดยเฉพาะ

ยางพาราที่เป็นพืชเศรษฐกิจหลักของประชาชนในจังหวัดมีราคาที่ตกต่ำ ดังนั้นจึงเป็นสาเหตุหลักที่ส่งผลต่อการเพิ่มขึ้นของรายได้ของประชาชนในพื้นที่จังหวัดปัตตานี

ในเรื่องของการเพิ่มศักยภาพของประชาชนและการสร้างความพร้อมในการเป็นส่วนหนึ่งของประชาคมอาเซียนด้วยการยกระดับคุณภาพการศึกษาของประชาชนโดยเฉพาะทักษะทางด้านภาษาอังกฤษที่เป็นภาษาสากล อย่างไรก็ตามจังหวัดปัตตานีเป็นจังหวัดที่อยู่ในกลุ่มห้าจังหวัดที่มีความก้าวหน้าทางการศึกษาน้อยที่สุดโดยอยู่ในลำดับที่ 76 ของประเทศ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2562) ปัญหาเรื่องความปลอดภัยของบุคลากรทางการศึกษาที่ส่งผลให้ขาดบุคลากรที่มีคุณภาพจากภูมิภาคอื่นเข้ามาทำการสอนในพื้นที่

สถานการณ์ด้านการพัฒนาพื้นที่และการสร้างงานสร้างรายได้แก่ชุมชน

ในเรื่องของการท่องเที่ยวก็เป็นภาคส่วนหนึ่งที่ค่อนข้างมีศักยภาพ โดยจะพบว่ามูลค่าของการท่องเที่ยวของจังหวัดปัตตานีมีอัตราการเจริญเติบโตทุกปี โดยปัจจัยที่สำคัญที่นอกเหนือจากการมีแผนการดำเนินโครงการที่ต่อเนื่อง การมีทรัพยากรธรรมชาติที่สมบูรณ์และการมีวัฒนธรรมประเพณีที่หลากหลายแล้ว ทางจังหวัดยังได้รับผลดีจากจำนวนเหตุการณ์ความไม่สงบที่ลดน้อยลง โดยในปี พ.ศ. 2560 มีจำนวนการเกิดเหตุทั้งสิ้น 118 ครั้ง ซึ่งลดลงจากปี พ.ศ. 2559 ที่มีจำนวนการเกิดเหตุการณ์ทั้งสิ้น 228 ครั้ง และเปรียบเทียบกับปี พ.ศ. 2549 ที่มีจำนวนการเกิดเหตุการณ์สูงสุดอยู่ที่ 505 ครั้ง (สำนักงานจังหวัดปัตตานี, 2564) ส่งผลทำให้มีจำนวนนักท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้นทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศเข้ามาเยี่ยมเยือนแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัด โดยในปี พ.ศ. 2559 มีจำนวนนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างชาติเข้ามาท่องเที่ยวในจังหวัดปัตตานีเพิ่มขึ้นเมื่อเปรียบเทียบกับปี พ.ศ. 2556 โดยมีจำนวนนักท่องเที่ยวชาวไทยที่เพิ่มขึ้น 21,751 คน และมีจำนวนนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติที่เพิ่มขึ้น 437 คน (สำนักงานสถิติจังหวัดปัตตานี, 2564) อย่างไรก็ตามในแหล่งท่องเที่ยวหลายแห่งก็ยังคงขาดการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเช่น ถนนและไฟฟ้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งการดูแลเรื่องการจัดการสภาพสิ่งแวดล้อม ขยะสิ่งปฏิกูลและน้ำเสีย ซึ่งในประเด็นนี้จะส่งผลกระทบต่อกระบวนยาวต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวในจังหวัดปัตตานี

ในประเด็นเรื่องการพัฒนาศักยภาพของผู้ผลิตสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ก็เป็นอีกหนึ่งตัวอย่างของความสำเร็จ อย่างไรก็ตามในการพัฒนาและส่งเสริมการผลิตสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ยังคงประสบกับปัญหาบางประการ เช่น การไม่มีแหล่งเงินทุนสำหรับผู้ประกอบการรายเล็ก การขาดแคลนองค์ความรู้ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์และช่องทางทางการตลาดเพื่อจำหน่ายสินค้าของผู้ประกอบการ

ปัจจัยอุปสรรคที่ส่งผลกระทบต่อการดำเนินแผนการพัฒนาจังหวัดปัตตานี

จากผลการดำเนินงานของหน่วยงานเพื่อการพัฒนาของจังหวัดปัตตานีในช่วงปีพ.ศ. 2557 - พ.ศ. 2560 จะพบว่าผลการดำเนินงานตามแผนการพัฒนามีหลายแผนงานที่ประสบความสำเร็จตามที่คาดหวัง เช่น การกระตุ้นการท่องเที่ยวในพื้นที่ที่มีจำนวนนักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยวในจังหวัดปัตตานีที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องเช่นเดียวกันกับมูลค่าของการจำหน่ายสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ที่เป็นอีกหนึ่งสาขาที่ค่อนข้างมีศักยภาพ เพราะว่ามีสัดส่วนมูลค่าที่เพิ่มขึ้นทุกปีตั้งแต่ปีพ.ศ. 2557 - พ.ศ. 2560 รวมทั้งจำนวนผู้ว่างงานก็มีแนวโน้มที่ลดลง (สำนักงานสถิติจังหวัดปัตตานี, 2561) อย่างไรก็ตามในหลายแผนงานโครงการก็ประสบกับปัญหาและผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นไม่ตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนได้อย่างแท้จริง ซึ่งจากการสัมภาษณ์ทั้งเจ้าหน้าที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ตัวแทนจากกลุ่มวิสาหกิจชุมชนและกลุ่มชุมชนทำให้พบว่ามีปัจจัยอุปสรรคหลายประการที่ส่งผลกระทบต่อการดำเนินงานเพื่อการพัฒนาจังหวัดปัตตานี โดยจะมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ปัจจัยอุปสรรคประการแรก เจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐให้ข้อมูลไม่ชัดเจนต่อการดำเนินโครงการส่งผลทำให้การดำเนินกิจกรรมของผู้ที่สนใจเข้าร่วมโครงการเป็นไปอย่างไม่เต็มศักยภาพตามที่กำหนดเป้าหมายไว้หรืออาจจะทำให้เกิดความสับสนเปลืองในการดำเนินงานยกตัวอย่างเช่นผู้ประกอบการบางรายผลิตสินค้าที่ไม่ผ่านมาตรฐานขององค์การอาหารและยา (อย.) เพราะผู้ประกอบการเหล่านั้นไม่เข้าใจคำอธิบายเรื่องมาตรฐานของการผลิตสินค้าในช่วงระยะเวลาที่เจ้าหน้าที่มาให้ข้อมูล ประกอบกับผู้ประกอบการเหล่านั้นไม่ได้มีการซักถามเพิ่มเติม เพื่อสร้างความเข้าใจ ดังนั้นผลที่ตามมาคือผู้ประกอบการบางรายต้องเสียค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นในการกลับไปปรับปรุงสินค้าหรือผลิตภัณฑ์เพื่อให้ผ่านตามาตรฐานที่กำหนดไว้ ในบางโครงการมีการสนับสนุนให้ปลูกพืชเศรษฐกิจบางประเภทแต่เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องไม่ได้ให้ข้อมูลที่ครบถ้วนต่อเกษตรกรเช่นในประเด็นเรื่อง ปัจจัยการตลาด ความสามารถในการแข่งขันกับเกษตรกรประเทศเพื่อนบ้านทำให้อาจจะเกิดผลเสียต่อตัวเกษตรกรในอนาคต

นอกจากนั้นบางโครงการยังได้สร้างภาระหลังจากการดำเนินงานเสร็จสิ้น ในหลายโครงการที่มีการนำเอาอุปกรณ์หรือสิ่งของไปแจกจ่ายให้กับกลุ่มประชาชน เพื่อเป็นการสนับสนุนในการดำเนินงาน แต่ว่าสิ่งของหรืออุปกรณ์บางประเภทอาจจะไม่ตรงกับความต้องการที่แท้จริงของประชาชนหรือกลุ่มวิสาหกิจ จึงส่งผลทำให้กลายเป็นภาระให้กับกลุ่มชุมชนในการดูแลรักษาหรือต้องปล่อยทิ้งไว้และเป็นการสิ้นเปลืองงบประมาณยกตัวอย่างเช่น การสร้างโรงอบวัตถุดิบเพื่อการแปรรูปสินค้าแต่ได้มีการก่อสร้างโรงอบติดกับพื้นที่กูโบร์ (สุสานของชุมชน) ทำให้ไม่สามารถใช้งาน

โรงอบวัตถุดิบได้ เพราะว่าเมื่อทางกลุ่มวิสาหกิจชุมชนจะไปขอตรารับรองมาตรฐานสินค้าจากองค์การอาหารและยา (อย.) ให้กับผลิตภัณฑ์ของกลุ่มที่ผลิตจากโรงอบก็ไม่สามารถตามเกณฑ์มาตรฐานหรือการไปขอรับตราคุณภาพสินค้าอาหารฮาลาลก็ไม่สามารถขอได้จึงกลายเป็นโครงการที่ใช้งบประมาณโดยสิ้นเปลือง

ปัจจัยอุปสรรคประการที่สอง การขาดการสนับสนุนเรื่องการตลาดให้กับกลุ่มชุมชนเพื่อจำหน่ายผลิตภัณฑ์ก็ยังเป็นประเด็นที่กลุ่มต่าง ๆ ยังมีความกังวลใจ นอกจากนั้นหน่วยงานภาครัฐบางหน่วยงานยังผลิตสินค้าออกมาแข่งกับผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนด้วยราคาที่ถูกว่าของผู้ประกอบการทำให้ผู้ประกอบการขายสินค้าได้น้อยลง แทนที่หน่วยงานของรัฐจะช่วยส่งเสริมผลิตภัณฑ์ของวิสาหกิจชุมชนด้วยการนำผลิตภัณฑ์ของวิสาหกิจชุมชนไปจำหน่ายหรือช่วยเหลือในการพัฒนาตัวสินค้า เป็นต้น ซึ่งในกรณีนี้อาจจะเป็นกรณีพิเศษที่เกิดขึ้นไม่บ่อยครั้ง แต่ว่าหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องต้องให้ความระมัดระวังถึงประเด็นการผลิตสินค้าแข่งขันกับชุมชนเพราะว่าจะส่งผลเสียต่อความสามารถในการแข่งขันทางธุรกิจของผู้ประกอบการชุมชนได้

ปัจจัยอุปสรรคประการที่สาม กลุ่มชุมชนไม่เข้าใจในวัตถุประสงค์ของการดำเนินโครงการรวมทั้งบางกลุ่มยังไม่ทราบว่าหน่วยงานใดเป็นผู้รับผิดชอบโครงการนั้น ๆ ส่งผลให้เกิดการขาดความร่วมมือจากกลุ่มชุมชน โดยในประเด็นนี้อาจจะมีสาเหตุมาจากการขาดความกระตือรือร้นของเจ้าหน้าที่บางส่วนที่มีหน้าที่ในการสร้างความเข้าใจต่อการดำเนินโครงการแก่ประชาชน รวมทั้งอาจจะมีสาเหตุมาจากการที่กลุ่มชุมชนไม่ได้มีความเข้าใจและรับทราบถึงผลประโยชน์ที่ตนเองจะได้รับจึงส่งผลเสียต่อการนำเอาโครงการไปปฏิบัติ

ยกตัวอย่างเช่น ในเรื่องของการทำงานเกษตรอินทรีย์ที่เกษตรกรบางกลุ่มยังไม่มี ความสนใจที่จะเข้ามามีส่วนร่วมเพราะยังไม่เข้าใจขั้นตอนในการดำเนินโครงการและผลประโยชน์ในระยะยาวที่ตนเองจะได้รับ ส่งผลทำให้ปริมาณผลผลิตจากการทำเกษตรอินทรีย์ในภาพรวมออกมาไม่เพียงพอต่อความต้องการของตลาด นอกจากนั้นบางโครงการก็ได้เกิดจากความต้องการของกลุ่มชุมชนอย่างแท้จริงและบางโครงการกลับกลายเป็นภาระให้กับทางกลุ่มต้องรับผิดชอบหลังจากโครงการเสร็จสิ้น เช่น โครงการตู้อบพลังงานแสงอาทิตย์เป็นการดำเนินโครงการที่มีการจัดกิจกรรมและการเบิกงบประมาณตามความเป็นจริง แต่เมื่อโครงการดำเนินการเสร็จเรียบร้อยภายในระยะเวลาที่กำหนดก็ไม่ได้มีการต่อยอดในการดำเนินโครงการต่อไปทำให้เกิดประโยชน์อย่างแท้จริงต่อกลุ่มที่ได้รับการสนับสนุนเครื่องมือเหล่านั้น ซึ่งสถานการณ์เหล่านี้ได้สร้างทัศนคติเชิงลบให้กับประชาชนที่มีต่อการดำเนินโครงการของหน่วยงานภาครัฐ

ปัจจัยอุปสรรคประการที่สี่ กลุ่มชุมชนบางกลุ่มยังขาดศักยภาพ โดยในหลายพื้นที่ที่มีการดำเนินโครงการยังประสบกับปัญหาในเรื่องของความเข้มแข็งของกลุ่มชุมชน หลายกลุ่มยังไม่มีศักยภาพที่เพียงพอ ทั้งในเรื่องขององค์ความรู้และความสามัคคีบางแห่งก็ยังไม่มีความรู้ที่เข้มแข็งในฐานะกลไกหลัก เพื่อการขับเคลื่อนกลุ่มส่งผลทำให้การดำเนินโครงการมีความยากที่จะประสบความสำเร็จ ในส่วนของผู้ประกอบการบางรายก็ยังขาดศักยภาพ แม้ว่าหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะให้การสนับสนุนและพัฒนาศักยภาพของผู้ประกอบการอย่างเต็มที่ แต่จำนวนผู้ประกอบการที่มีศักยภาพในการแข่งขันยังมีปริมาณที่น้อยมาก นอกจากนี้ผู้ประกอบการบางกลุ่มจะหวังพึ่งเพียงแค่งบประมาณสนับสนุน แต่กลับขาดความจริงจังในการพัฒนาต่อยอดผลิตภัณฑ์ของตนเองทำให้การสนับสนุนไม่เกิดประโยชน์ตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

บางพื้นที่มีการผลิตสินค้าซ้ำซ้อนที่เกิดจากความเคยชินโดยไม่ได้ศึกษาถึงความต้องการของตลาดผู้บริโภค ตลอดจนการรักษาคุณภาพของสินค้าและการควบคุมมาตรฐานของสินค้าไม่มีความจริงจัง แม้ว่าในท้องถิ่นจะมีวัตถุดิบในการผลิตสินค้าที่หลากหลาย แต่กลุ่มผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนไม่สามารถที่จะใช้ประโยชน์จากสิ่งเหล่านั้นได้อย่างเต็มที่เพราะขาดองค์ความรู้ในการประยุกต์ใช้ รวมทั้งการขาดแหล่งเงินทุนโดยเฉพาะ “แหล่งเงินทุนที่ถูกต้องตามหลักการศาสนาอิสลาม” ในการดำเนินการ

ปัจจัยอุปสรรคประการที่ห้า วิถีชีวิตและทัศนคติของประชาชนส่วนใหญ่ที่มีต่อการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพเช่น กลุ่มเกษตรกรและกลุ่มชาวประมงในบางพื้นที่ยังมีลักษณะการดำรงชีพในแบบวันต่อวัน โดยไม่ได้ให้ความสำคัญในการผลิตสินค้าเพื่อการจำหน่ายอย่างจริงจังอันเนื่องมาจากการวิถีคิดและการปฏิบัติที่ได้ทำมาอย่างช้านานจึงขาดความกระตือรือร้น การขาดทักษะองค์ความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตก็เป็นอีกหนึ่งปัจจัยสำคัญที่ส่งผลเสียต่อการประกอบอาชีพของประชาชน ในบางพื้นที่ถ้าในช่วงฤดูที่ไม่สามารถทำการประมงหรือทำการเกษตรได้ประชาชนก็จะไม่ประกอบอาชีพเสริมหรือถ้าหาอาชีพเสริมก็ไม่ได้เป็นอาชีพที่สร้างรายได้อย่างจริงจัง รวมทั้งด้วยลักษณะของวัฒนธรรมของคนในพื้นที่ที่มีความแตกต่างจากพื้นที่อื่น ๆ ยังส่งผลทำให้คนในพื้นที่ไม่มีความประสงค์ที่จะออกไปหางานทำในพื้นที่ต่างจังหวัดหรือภูมิภาคอื่น ๆ ในเรื่องข้อเสียของทัศนคติบางประการก็ส่งผลเสียต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนเช่นในบางพื้นที่ไม่นิยมให้บุตรหลานตัวเองได้รับวัคซีนป้องกันโรคบางประเภท เพราะมีความเชื่อที่ว่าวัคซีนผลิตมาจากเชื้อโรคจึงไม่ถูกต้องตามหลักการทางศาสนาที่ให้ความสำคัญกับเรื่องของความสะอาด

ปัจจัยอุปสรรคประการสุดท้าย ปัญหาเรื่องความขัดแย้งในพื้นที่อาจกล่าวได้ว่าปัญหาเรื่องความไม่สงบยังคงเป็นปัญหาสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อการพัฒนา ถึงแม้ว่าสถานการณ์และจำนวน

ของเหตุการณ์ความรุนแรงจะลดลงอย่างต่อเนื่องแต่ประชาชนจากพื้นที่อื่น ๆ ยังคงมีความหวาดระแวงหรือทัศนคติเชิงลบที่จะเดินทางมาท่องเที่ยวหรือทำธุรกิจในพื้นที่จังหวัดปัตตานี เพราะยังคงจดจำภาพเหตุการณ์การก่อความไม่สงบที่ถูกนำเสนอตามสื่อต่าง ๆ เช่น เหตุการณ์ระเบิดที่ห้างสรรพสินค้าบิ๊กซีและการระเบิดที่ตลาดใต้รุ่งในเขตเทศบาลเมือง รวมทั้งภาพความรุนแรงที่เกิดขึ้นในเขตพื้นที่อื่นของสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งส่งผลกระทบต่อส่งเสริมกิจกรรมทางเศรษฐกิจประเภทต่าง ๆ เช่น การลงทุนเพื่อการพัฒนาพื้นที่ที่เป็นการกระตุ้นการจ้างงานและการสนับสนุนกิจกรรมการท่องเที่ยว ทั้ง ๆ ที่จังหวัดปัตตานีเป็นหนึ่งในจังหวัดที่มีศักยภาพในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติและเชิงวัฒนธรรมที่สำคัญของภาคใต้

จากที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นจะพบว่าสภาพปัจจัยอุปสรรคที่ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาจังหวัดปัตตานีประกอบไปด้วยปัจจัยหลายประการทั้งปัจจัยที่เกิดขึ้นภายในหน่วยงานที่รับผิดชอบต่อการพัฒนาและจากปัจจัยภายนอกหลายประการทั้งความเข้มแข็งของชุมชน วิถีชีวิตของประชาชนในพื้นที่และโดยเฉพาะอย่างยิ่งความเชื่อมั่นเรื่องความปลอดภัย ซึ่งประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นเหล่านี้ผู้วิจัยได้นำมาอภิปรายเพื่อให้เกิดประโยชน์ในทางวิชาการที่จะกล่าวถึงในหัวข้อถัดไป

อภิปรายผล

บทความวิจัยในครั้งนี้นำเสนอสภาพปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้นจากแผนงานโครงการที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาในพื้นที่จังหวัดปัตตานี ซึ่งสภาพปัญหาที่หลากหลายที่เกิดขึ้นในพื้นที่ยังคงส่งผลกระทบต่อประชาชน รวมทั้งการดำเนินแผนการพัฒนาในบางโครงการที่ยังไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควรดังที่ได้อธิบายมาแล้วข้างต้น ดังนั้นในหัวข้อนี้จะเป็นการอภิปรายข้อค้นพบที่เกิดขึ้นเพื่อให้เกิดการพัฒนาในการศึกษาและการดำเนินโครงการในครั้งต่อไป

ในประเด็นเรื่องการให้ข้อมูลที่ไม่ชัดเจนแก่กลุ่มชุมชนในการดำเนินโครงการในประเด็นนี้อาจจะเกิดจากการที่ตัวของเจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติงานในพื้นที่อาจจะไม่เข้าใจวัตถุประสงค์แผนงานของโครงการอย่างชัดเจนหรืออาจจะเกิดจากการที่เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานไม่ได้มีส่วนร่วมในการกำหนดแผนงานโครงการจึงส่งผลกระทบต่อความจริงจังของตัวเจ้าหน้าที่ในการเข้าไปปฏิบัติหน้าที่ในชุมชน จากประสบการณ์ของการเข้าไปมีส่วนร่วมในการกำหนดแผนงานยุทธศาสตร์ของหน่วยงานภาครัฐของผู้วิจัยพบว่า การกำหนดแผนงานส่วนใหญ่จะถูกกำหนดมาจากผู้บริหารของส่วนราชการและส่วนใหญ่จะใช้คำอธิบายที่ดูเป็นวิชาการ รวมทั้งการกำหนดตัวชี้วัดของการดำเนินแผนนโยบายก็มีความท้าทายค่อนข้างมากต่อการนำไปปฏิบัติจริง ซึ่งในการกำหนดแผนงานดังกล่าวยังขาดการมีส่วนร่วมในระดับผู้ปฏิบัติการจริงในพื้นที่ ดังนั้นจึงอาจจะส่งผลกระทบต่อปฏิบัติงานต่อเจ้าหน้าที่

โดยตรง ดังนั้นการสร้างการมีส่วนร่วมของผู้ปฏิบัติงานให้เข้ามามีส่วนในการกำหนดวัตถุประสงค์ และการให้ข้อมูลที่จำเป็นต่อการปฏิบัติงานก็จะส่งผลต่อการนำเอาโครงการไปปฏิบัติ (ฤกษ์ รัชชชาติเจริญ, ดำรงศักดิ์ จันทิพย์, จันทนา อินทนิม และเมธิณี แสงกระจ่าง, 2559) อย่างไรก็ตาม การสร้างการมีส่วนร่วมในการกำหนดแผนงานวัตถุประสงค์โครงการอาจจะมีความยุ่งยากในการดำเนินงานเช่น การใช้ระยะเวลาที่ยาวนานในการดำเนินงานแต่ก็เป็นปัจจัยที่สำคัญมากประการหนึ่งที่ผู้บริหารต้องพิจารณาอย่างจริงจัง

นอกจากนั้นยังอาจจะเกิดจากการที่เจ้าหน้าที่ของรัฐไม่มีทัศนคติเชิงบวกกับกิจกรรมที่ได้รับมอบหมายให้ปฏิบัติจึงไม่ได้ให้ความสนใจอย่างจริงจังต่อการดำเนินงาน (กล้า ทองขาว, 2548) รวมทั้งปัญหาเรื่องภาษาในการสื่อสาร เพราะส่วนใหญ่ของประชาชนในจังหวัดปัตตานีจะใช้ภาษามลายูถิ่นในการสื่อสารดังนั้นการใช้ภาษาไทยในการอธิบายอาจจะไม่สามารถสร้างความเข้าใจให้กับประชาชนได้ดีเท่าที่ควร (อิทธิชัย สีด้า, 2553) ดังนั้นในการสร้างแรงจูงใจให้ผู้ปฏิบัติงานมีความจริงจังในการทำงานอาจจะทำได้ด้วยการจัดอบรม และการสัมมนาเพื่อสร้างความเข้าใจและให้ผู้ปฏิบัติงานได้รับทราบในรายละเอียดของการนำนโยบายไปปฏิบัติทั้งในประเด็นของคุณค่า ประโยชน์และทรัพยากรที่จะได้รับเช่น งบประมาณสนับสนุนและแรงจูงใจที่มีต่อผู้ปฏิบัติงานจะสามารถนำไปสู่การทำงานที่มีประสิทธิภาพของผู้ปฏิบัติงานได้ (พจนา แยมั่นยา, 2556)

หน่วยงานภาครัฐบางหน่วยงานผลิตสินค้าออกมาจำหน่ายแข่งขันกับกลุ่มวิสาหกิจชุมชน โดยในประเด็นนี้อาจจะมีสาเหตุจากการที่หน่วยงานดังกล่าวมีศักยภาพเพียงพอ ทั้งเรื่ององค์ความรู้และงบประมาณในการดำเนินกิจกรรมรวมทั้งอาจจะเป็นการทดลองการผลิตสินค้าตัวอย่างของหน่วยงาน อย่างไรก็ตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 หมวด 6 แนวนโยบายแห่งรัฐ มาตรา 75 ได้ระบุไว้ว่า “รัฐต้องไม่ประกอบกิจการที่มีลักษณะเป็นการแข่งขันกับเอกชน เว้นแต่กรณีที่มีความจำเป็นเพื่อประโยชน์ในการรักษาความมั่นคงของรัฐ” ดังนั้นหน่วยงานของรัฐต้องทำหน้าที่ส่งเสริมและสนับสนุนให้เอกชนมีความสามารถในการแข่งขันในระบบตลาดเสรี ในการศึกษาของ วชิระวิทย์ วิจิตรานันท์ และทิพรรัตน์ นุบผะศิริ (2561) ที่ได้นำเสนอแนวทางของภาครัฐที่ดีที่มีต่อการส่งเสริมการค้าที่เป็นธรรมให้แก่กลุ่มเกษตรกร ซึ่งได้แก่ การส่งเสริมสร้างความเข้าใจและการรับฟังปัญหาของกลุ่มชุมชนและเกษตรกร การจัดหาแหล่งเงินทุนดอกเบี้ยต่ำให้กับกลุ่มเกษตรกรและการส่งเสริมให้เอกชนสร้างมาตรฐานในการผลิตสินค้าเพื่อการส่งออกไปยังต่างประเทศดังนั้นหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องจะต้องเปลี่ยนบทบาทจากการผลิตสินค้าเพื่อการค้าขายมาเป็นการสนับสนุนกลุ่มวิสาหกิจให้มีความสามารถในการผลิตสินค้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งการหาช่องทางทางการตลาดเพื่อการจำหน่ายสินค้าและการพัฒนาผลิตภัณฑ์

ของกลุ่มชุมชนจะส่งผลทำให้สินค้าเป็นที่รู้จักและจำหน่ายได้ง่าย (ศุภกิจ นาคเรือง, สุธิดา วัฒนอินยง และนุชนภา เลขาวิจิตร, 2560)

ในหลายพื้นที่ประชาชนยังไม่มีความเข้าใจในตัวโครงการที่ถูกนำมาดำเนินการในพื้นที่ของตนเองจึงส่งผลเสียในเรื่องของการขาดความร่วมมือจากกลุ่มชุมชน ซึ่งอาจจะเกิดมาจากการขาดความกระตือรือร้นของเจ้าหน้าที่บางส่วน โดยมีสาเหตุดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น นอกจากนี้ อาจเกิดจากการที่กลุ่มชุมชนไม่ได้มีความเข้าใจและไม่ได้รับรู้ถึงผลประโยชน์ที่ตนเองจะได้รับจึงส่งผลเสียต่อความร่วมมือจากกลุ่มชุมชน ซึ่งงานของ อรพิน ปิยะสกุลเกียรติ (2561) ที่ได้ศึกษาถึงการมีส่วนร่วมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุพบว่าที่ประชาชนและโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้สูงอายุมาเข้าร่วมกิจกรรมอย่างมากมายเป็นเพราะว่ากลุ่มคนเหล่านี้ได้รับรู้และได้รับผลประโยชน์ของโครงการ เช่นเดียวกันกับงานของ ประเดิม แพทย์รังษี (2556) ที่กล่าวว่าผลประโยชน์ที่ประชาชนจะได้รับเป็นปัจจัยที่กระตุ้นให้เกิดความร่วมมือในโครงการพัฒนาในระดับท้องถิ่นดังนั้นในประเด็นเรื่องการสร้างการรับรู้ถึงประโยชน์ที่ได้รับจึงเป็นประเด็นที่ต้องมีการประชาสัมพันธ์อย่างจริงจังและทั่วถึงให้กับกลุ่มชุมชนที่เป็นเป้าหมายของโครงการ

โครงการหลายประเภทที่ถูกนำมาปฏิบัติกับชุมชนก็ไม่ได้เกิดจากความต้องการของกลุ่มชุมชนอย่างแท้จริงซึ่งในทางปฏิบัติหลายโครงการมีการกำหนดโครงการและการดำเนินงานในรูปแบบจาก “บนลงล่าง” (Top-down) ที่ไม่ได้มีการสอบถามความต้องการจากกลุ่มชุมชนจึงส่งผลต่อความร่วมมือในระดับต่ำและส่งผลเสียต่อการดำเนินโครงการที่สอดคล้องกับงานของ อรทัย พระทัด (2558) ที่ศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชนป้อมมหากาฬแล้วพบถึงอุปสรรคประการหนึ่งในการดำเนินโครงการที่มาจากรูปแบบการกำหนดโครงการแบบบนลงล่างที่ไม่ได้มาจากความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง อย่างไรก็ตามในการรับฟังปัญหาและความต้องการของชุมชนอาจจะต้องใช้ระยะเวลาในการดำเนินงานและความต้องการของชุมชนอาจจะมีหลากหลายและไม่สามารถนำมาปฏิบัติได้จริงซึ่งหน่วยงานต้องใช้ความระมัดระวังอย่างมากในการนำเอาประเด็นเหล่านี้มาใช้ในการกำหนดโครงการ

ความเข้มแข็งของกลุ่มชุมชนเป็นอีกหนึ่งสภาพปัญหาที่ส่งผลต่อโครงการพัฒนาในจังหวัดปัตตานีซึ่งในความเป็นจริงประเด็นเรื่องความเข้มแข็งของชุมชนก็เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่อื่น ๆ ในประเทศไทยเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัจจัยด้านผู้นำที่เป็นปัญหาอย่างมาก โดย เฉนิภา คงอิม (2561) และ รพีภัทร์ สุขสมเกษม (2559) ได้กล่าวว่าปัจจัยผู้นำกลุ่มมีความสำคัญอย่างมากต่อการดำเนินงานของกลุ่มเพราะผู้นำกลุ่มที่ดีที่สามารถสร้างความสามัคคีและมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์จะนำพาให้กลุ่มประสบความสำเร็จในการดำเนินโครงการ อย่างไรก็ตาม จากงานของ

คชภูมิจีน นาคเรือง และ คณะ (2560) พบว่าปัจจัยผู้นำและการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการกลุ่มวิสาหกิจไม่ได้มีนัยสำคัญต่อความการดำเนินงานของกลุ่ม ซึ่งปัจจัยที่สำคัญที่ส่งผลต่อการดำเนินงานของกลุ่มก็คือ ปัจจัยด้านการบริหารการเงินและปัจจัยทางการตลาด แต่ในประเด็นเรื่องวิสัยทัศน์ของผู้นำกลุ่มก็ยังเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการบริหารด้านการตลาดของกลุ่มวิสาหกิจเช่นเดียวกัน

ถึงแม้ว่าในหลายพื้นที่ที่กลุ่มชุมชนและกลุ่มวิสาหกิจต่างก็มีความกระตือรือร้นในการพัฒนาตนเอง แต่ในหลาย ๆ พื้นที่วิถีชีวิตและทัศนคติที่ขาดความกระตือรือร้นยังคงมีอิทธิพลต่อการดำรงชีพของประชาชน ซึ่งอาจจะเกิดจากการที่คนส่วนใหญ่อยู่ในสังคมปิดที่มีลักษณะไม่เคลื่อนย้ายไปทำงานนอกพื้นที่และคุ้นชินกับวิถีชีวิตในรูปแบบเดิม ๆ แบบไม่กระตือรือร้นจึงส่งผลต่อสภาพเศรษฐกิจของชุมชนและสังคม โดยในประเด็นนี้เป็นประเด็นที่มีการถกเถียงค่อนข้างมากเช่น ในเอกสารงานวิชาการของสำนักเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร (2560) ได้กล่าวว่าปัจจัยเรื่องการเป็นสังคมปิดของคนในพื้นที่ได้ส่งผลต่อปัญหาด้านเศรษฐกิจ การว่างงานของคนในท้องถิ่น ในขณะที่ทิวากร แยมจังหวัด (2559) ที่ได้ทำการทบทวนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและได้ทำการนำเสนอว่าการเป็นสังคมปิดของคนในพื้นที่ไม่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาในพื้นที่โดยปัญหาที่สำคัญก็คือการที่รัฐไม่ยอมทำความเข้าใจกับบริบทของคนในพื้นที่และการที่มีนายทุนนอกศาสนา (อิสลาม) เข้ามาเอาเปรียบคนในพื้นที่ อย่างไรก็ตามไม่ว่าจะเป็นงานการศึกษาแบบใด ผลของการศึกษาในครั้งนี้แสดงให้เห็นทั้งสภาพการณ์ที่เจ้าหน้าที่รัฐทำหน้าที่อย่างไม่มีประสิทธิภาพ รวมทั้งการที่คนท้องถิ่นยังขาดความกระตือรือร้นและยังมีการเอาเปรียบและแก่งแย่งทรัพยากรด้วยตนเอง ดังนั้นการจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นทั้งสองมุมมองจึงมีความสำคัญไม่น้อยไปกว่ากัน

ปัญหาเรื่องสถานการณ์ความไม่สงบยังคงเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดที่ส่งผลกระทบโดยตรงต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตและการสร้างรายได้ของประชาชนในพื้นที่ ถึงแม้ว่าสถานการณ์ในพื้นที่จะมีจำนวนการเกิดเหตุการณ์ที่ลดลงอย่างต่อเนื่องอย่างมากมาแต่ว่าการก่อเหตุการณ์ถึงแม้จะเป็นกรณีเล็กน้อยและอาจจะพิสูจน์ไม่ได้ว่าเกี่ยวข้องกับการสร้างสถานการณ์หรือไม่ ได้ส่งผลกระทบต่อภาพลักษณ์ในประเด็นเรื่องความสงบในพื้นที่ ในการศึกษาของ ศศิพรรณ บิลมาโนช (2553) พบว่าผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ยังเห็นว่าพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ยังคงเป็นพื้นที่ที่เต็มไปด้วยอันตราย นอกจากนั้นในงานของ บายฮียะ เจ๊ะด๊ะ และชนิษฐา ชูสุข (2558) พบว่าเจ้าหน้าที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่จังหวัดปัตตานีก็ยังมีความหวาดกลัวต่อสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ซึ่งสถานการณ์ความไม่สงบยังเป็นปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อความรู้สึก ทั้งจากประชาชนที่อยู่ภายนอกพื้นที่รวมทั้งผู้ปฏิบัติงานในพื้นที่ด้วยเช่นเดียวกัน อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาถึงจำนวนการก่อเหตุการณ์ที่

ลดลงอย่างมากและมูลค่าที่เกิดจากการท่องเที่ยวในพื้นที่จังหวัดปัตตานีที่มีจำนวนเพิ่มขึ้นทุกปีอาจกล่าวได้ว่าภาคการท่องเที่ยวรวมทั้งความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติเป็นภาคส่วนที่มีศักยภาพและนำไปสู่การสร้างรายได้ที่ดีให้กับประชาชนในพื้นที่ ซึ่งงานของ Susanne Becken และ Fabrizio Carmignani (2016) ที่ศึกษาถึงการส่งเสริมการท่องเที่ยวในประเทศที่ปัญหาเรื่องความขัดแย้งเริ่มคลี่คลายลงและพบว่าการท่องเที่ยวเป็นอีกหนึ่งภาคส่วนที่สำคัญที่นำไปสู่โอกาสในการเสริมสร้างสันติภาพ เพราะว่าประชาชนในท้องถิ่นเหล่านั้นได้รับผลดีจากการสนับสนุนการท่องเที่ยว เช่น การสร้างรายได้และการมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นที่นำไปสู่การบรรเทาความขัดแย้ง แต่อย่างไรก็ตามหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องให้ความระมัดระวังว่าการสนับสนุนกิจกรรมบางประการอาจจะส่งผลกระทบทางลบต่อวิถีชีวิตของคนในพื้นที่และกระทบต่อสภาพสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติด้วยเช่นเดียวกัน

สรุปและข้อเสนอแนะแนวทางเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติงาน

จากการลงพื้นที่สำรวจโครงการภายใต้แผนพัฒนาของจังหวัดปัตตานีระหว่างปี พ.ศ. 2557 - พ.ศ. 2560 ทานักวิจัยทราบถึงสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในจังหวัด ทั้งปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งปัจจัยเชิงลบหลายประการที่ส่งผลต่อการดำเนินการตามแผนงานและโครงการ เช่น การให้ข้อมูลที่ไม่ชัดเจนในการดำเนินโครงการ ความเข้มแข็งของกลุ่มชุมชนและปัจจัยเฉพาะที่มีในพื้นที่ซึ่งก็คือสถานการณ์ความไม่สงบ ดังนั้นเพื่อให้การดำเนินงานตามแผนการพัฒนาจังหวัดในอนาคตเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อเสนอแนะที่ได้รับมาจากการลงพื้นที่รวมทั้งข้อค้นพบที่สำคัญและนำมาวิเคราะห์ เพื่อนำเสนอเป็นแนวทางในการส่งเสริมการดำเนินโครงการเพื่อการพัฒนาพื้นที่จังหวัดปัตตานีในอนาคตโดยมีข้อเสนอแนะแนวทางต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

แนวทางประการแรก การส่งเสริมความรู้ให้กับกลุ่มชุมชนและผู้ประกอบการ เช่น การออกแบบบรรจุภัณฑ์ การพัฒนาสินค้าให้มีมาตรฐานมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการส่งเสริมการตลาดและช่องทางจำหน่ายผลิตภัณฑ์ ในประเด็นเรื่องสินค้าฮาลาลควรมีการส่งเสริมพัฒนากระบวนการผลิตสินค้าฮาลาลให้มีคุณภาพตามมาตรฐานฮาลาลที่แข่งขันได้ การหาหน่วยงานรับผิดชอบโดยตรงในเรื่องนี้และจำเป็นที่จะต้องกระตุ้นเกษตรกรให้ปรับเปลี่ยนทัศนคติในการทำการเกษตรเพื่อการบริโภคในครัวเรือนให้เป็นการทำการเกษตรเพื่อการพาณิชย์หรือเป็นผู้ประกอบการเกษตร

แนวทางประการที่สอง การให้ความสำคัญต่อคุณภาพของผู้เข้าร่วมโครงการมากกว่าการเน้นในเชิงปริมาณ เช่น การเลือกผู้ประกอบการที่มีศักยภาพ 3 - 4 กลุ่ม และให้ความรู้อย่างต่อเนื่องจริงจัง เพื่อสร้างผู้ประกอบการต้นแบบที่มีความเข้มแข็งที่สามารถเป็นพี่เลี้ยงให้กับผู้ประกอบการรายอื่น ๆ ต่อไปในอนาคตและยังเป็นการสร้างแบบอย่างที่ดีที่ประสบความสำเร็จให้กับกลุ่มชุมชนอื่น ๆ อีกด้วย รวมทั้งการจัดหาแหล่งเงินทุนที่สอดคล้องกับหลักการทางศาสนาอิสลามให้กับผู้ประกอบการที่เป็นอิสลามซึ่งก็คือเงินกู้อิสลามปลอดดอกเบี้ยและต้องให้ความสำคัญต่อการสนับสนุนเงินทุนหมุนเวียนเพื่อการประกอบกิจการด้วย

แนวทางประการที่สาม การเปิดโอกาสให้เจ้าหน้าที่ในระดับปฏิบัติการเข้ามามีส่วนร่วมในขั้นตอนการพัฒนา นโยบาย แผนงานและโครงการที่จะถูกนำไปใช้ เพื่อการพัฒนาภาคส่วนต่าง ๆ ในจังหวัด เพราะว่าวิธีการเหล่านี้จะส่งผลทำให้เจ้าหน้าที่ของหน่วยงานภาครัฐเกิดความรู้ถึงการมีส่วนร่วมต่อแผนงานโครงการและมีความกระตือรือร้นในการนำโครงการไปปฏิบัติในพื้นที่

แนวทางประการที่สี่ การให้ข้อมูลที่ชัดเจนต่อการดำเนินโครงการแก่กลุ่มชุมชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งการอธิบายถึงผลประโยชน์ที่กลุ่มชุมชนจะได้รับ รวมทั้งแสดงถึงความสำเร็จที่กลุ่มชุมชนอื่น ๆ ได้รับจากการดำเนินโครงการ ทั้งที่เป็นเชิงสังคมและเชิงเศรษฐกิจ เพื่อเป็นการกระตุ้นและช่วยปรับเปลี่ยนทัศนคติในการดำรงชีวิต อีกทั้งยังช่วยสร้างความกระตือรือร้นในการที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินโครงการด้วยเช่นเดียวกัน

แนวทางประการที่ห้า การเร่งประชาสัมพันธ์เพื่อสร้างภาพลักษณ์ที่ดีในประเด็นเรื่องความปลอดภัยและการหาพื้นที่นำร่อง เพื่อสร้างความมั่นใจให้กับประชาชนจากพื้นที่อื่นให้เข้ามาท่องเที่ยวและลงทุนในพื้นที่ให้มากขึ้น โดยเฉพาะภาคการท่องเที่ยวของจังหวัดที่ยังมีศักยภาพ เพราะนอกจากนักท่องเที่ยวชาวไทยแล้วยังมีนักท่องเที่ยวชาวมาเลเซียจำนวนมากที่เข้ามาท่องเที่ยวในพื้นที่ของจังหวัดปัตตานี ดังนั้นจึงต้องมีการประชาสัมพันธ์เพื่อการสร้างความมั่นใจและการสนับสนุนให้ภาคการท่องเที่ยวเป็นตัวขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสร้างรายได้ให้กับกลุ่มชุมชนในพื้นที่

เอกสารอ้างอิง

- ฤกษ์ชัย รักชาติเจริญ, ดำรงค์ศักดิ์ จันทิพย์, จันทนา อินทนิม และ เมทินี แสงกระจ่าง. (2559). ปัจจัยชี้วัดความสำเร็จในการขับเคลื่อนมิติ สมัชชาสุขภาพแห่งชาติสู่การปฏิบัติ. *BU Academic Review*. 15(2) (กรกฎาคม - ธันวาคม). น. 1 - 16.
- กล้า ทองขาว. (2548). การนำนโยบายและแผนการศึกษาไปปฏิบัติ: แนวคิด ทฤษฎีและแนวการดำเนินงาน. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- เจณิภา คงอิม. (2561). การดำเนินงานของผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดนนทบุรี. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชพฤกษ์*. 4(1). น. 156 - 170.
- ดุขฎี นาคเรือง, สุธิดา วัฒนยืนยง และ นุชนภา เลขาวิจิตร. (2560). ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อผลการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนจังหวัดยะลา. *วารสารศรีนครินทรวิโรฒวิจัยและพัฒนา (สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์)*. 9(17). น. 69 - 77.
- ทิวากร แยมจังหวัด. (2559). รูปแบบการจัดการความขัดแย้งในยุคสมัยการปกครองของเคาะลีฟะฮ์ อูษมาน อิบน์ อ์ฟฟาน กับการประยุกต์ใช้ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้. *วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์*.
- บายฮียะ เจ๊ะด๊ะ และ ชนิษฐา ชุสุข. (2558). เหตุการณ์ความไม่สงบที่ส่งผลต่อการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นของเทศบาลตำบลตันหยง อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี. การประชุมมหาดใหญ่วิชาการระดับชาติครั้งที่ 6. สงขลา: มหาวิทยาลัยหาดใหญ่.
- ประเดิม แพทย์รังษี. (2556). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่น: ศึกษากรณีเทศบาลตำบลท่าหลวง อำเภอมะขาม จังหวัดจันทบุรี. *วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี*.
- พจนา แยมยัณนา. (2556). การวิเคราะห์ปัจจัยที่มีอิทธิพล ต่อการนำนโยบายโรงเรียนคุณภาพมาตรฐานกรุงเทพมหานคร ไปปฏิบัติในสถานศึกษาขั้นพื้นฐานสังกัดกรุงเทพมหานคร. *วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยอีสเทิร์นเอเซีย ฉบับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์*. 3(1) (มกราคม - มิถุนายน). น. 103 - 112.
- รพีภัทร์ สุขสมเกษม. (2559). ปัจจัยที่มีผลต่อการส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน กรณีศึกษาชุมชนในเขตเทศบาลนครปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี. การค้นคว้าอิสระ หลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต (บริหารรัฐกิจและกิจการสาธารณะ) สาขาวิชาบริหารรัฐกิจและกิจการสาธารณะ สำหรับนักบริหาร คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

- รากิจงานบุษกา. (2560). *รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560*. เล่ม 134 ตอนที่ 40ก. วันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2560.
- วชิระวิทย์ วิจิตรานันท์ และ ทิพรัตน์ บุบผะศิริ. (2561). บทบาทของรัฐในการส่งเสริมการค้าสินค้าเกษตรที่เป็นธรรมชาติ: กรณีศึกษาการค้าผลไม้ในภาคตะวันออก. *วารสารรัชต์ภาคย์*. 12 (26) (พฤษภาคม - สิงหาคม). น. 90 - 100.
- ศศิพรธณ บิลมาโนช. (2553). การรับรู้ถึงวิกฤตการณ์ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้และภาพลักษณ์ที่มีต่อนักศึกษาไทยมุสลิมในสายตาของผู้บริหารสถานประกอบการเอกชน ในกรุงเทพมหานคร. *BU Academic Review*. 9(2). น. 23 - 37.
- สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย. (2549). *ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจกับความขัดแย้งในสังคม: ทฤษฎี ประสิทธิภาพ และ แนวทางสมานฉันท์*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย.
- สันทกวิชัย มากช่วย. (2558). ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อความสำเร็จในการนำนโยบายแก้ไขปัญหาเสพติดไปปฏิบัติ ของกองบัญชาการตำรวจปราบปรามยาเสพติด. *วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยอีสต์เทิร์นเอเชีย ฉบับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์*. 5(2) (พฤษภาคม - สิงหาคม). น. 176 - 187.
- สำนักงานจังหวัดปัตตานี. (2564). *แผนพัฒนาจังหวัดปัตตานี พ.ศ. 2561-2564*. สืบค้นจาก http://www.pattani2018.pattani.go.th/files/com_news_devpro/2020-07_818adeba8ea8764.pdf
- สำนักงานสถิติจังหวัดปัตตานี. (2561). *รายงานสถิติจังหวัดปัตตานี*. สืบค้นจาก http://pattani.nso.go.th/index.php?option=com_content&view=article&id=237:61&catid=102&Itemid=507
- _____ (2564). *รายงานสถิติจังหวัดปัตตานี*. สืบค้นจาก http://pattani.nso.go.th/index.php?option=com_content&view=article&id=165&Itemid=584
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2562). *ดัชนีความก้าวหน้าของคน ประจำปี 2562*. กรุงเทพฯ: บี.ซี.เพรส (บุญชิน) จำกัด.

- อรรถัย พระทัด. (2558). *การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชนในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ กรณีศึกษา ชุมชนป้อมมหากาฬ*. การค้นคว้าอิสระหลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต (การบริหารจัดการสาธารณะ) สาขาวิชาการบริหารจัดการสาธารณะ สำหรับนักบริหาร คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อรพิน ปิยะสกุลเกียรติ. (2561). การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูง อายุใน ตำบลท่าแค จังหวัดลพบุรี. *วารสารร่มพญักษ์ มหาวิทยาลัยเกริก*. 36(3) (กันยายน - ธันวาคม). น. 45 - 65.
- อิทธิชัย สีดำ. (2553). ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความสำเร็จในการนำนโยบายเสริมสร้างสันติสุขในพื้นที่ จังหวัด ชายแดนภาคใต้ไปปฏิบัติ : ศึกษากรณีผู้นำนโยบายไปปฏิบัติในจังหวัดปัตตานี. *วารสารวิทยบริการ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์*. 21(1) (มกราคม - เมษายน). น. 86 - 109.
- Becken, S. and Carmignani, F. (2016). Does tourism lead to peace?. *Annals of Tourism Research*. 61. pp. 63 - 79.